

Handläggare

Lena Gullmert, Karin Fernström
Kundvals- och finansieringsavdelningen
Kulturenheten

Diarienummer

14KOFN/0105

Rapport gällande digitalisering av fotoarkiv

Sammanfattning

I budget för 2013 gav kultur- och fritidsnämnden förvaltningen i uppdrag att digitalisera kommunens historiska fotoarkiv.

Värmdö kommun förfogar sedan år 2000 över en omfattande fotosamling som tidigare tillhört Gustavsbergs fabriker. Samlingen uppskattas uppgå till omkring 30 000 fotografier, de äldsta från 1860-talet och de yngsta från 1980-talet.

Uppdraget att digitalisera fotosamlingen är utfört inom den ram som getts. Detta innebär att det idag finns totalt 2 352 bilder registrerade i en databas och publicerade på hemsidan som en e-tjänst. Bilderna har valts ut så att de tillsammans berättar historien om Gustavsberg och samtidigt tillgodoser olika intressen.

Det är mycket angeläget att fortsätta det påbörjade arbetet med fotosamlingen utifrån tre delar. 1. Säkerställa att fotosamlingen förvaras och bevaras dels lokalmässigt och dels förvaringsmässigt så att samlingen inte förstörs. 2. Det är också angeläget att fortsätta systematisera och arkivera ett urval av samlingen genom att uppordna, identifiera, förteckna och katalogisera fler bilder. 3. Det är enbart en mindre del av den stora fotosamlingen som tillgängliggjorts via hemsidan. Då den skildrar en industris och ett samhälles kontinuerliga utveckling under en tidsperiod på över hundra år och även är av nationellt industrihistoriskt intresse, bör ambitionen vara att tillgängliggöra fler bilder.

Bakgrund

Värmdö kommun förfogar sedan år 2000 över en omfattande fotosamling i som tidigare tillhört Gustavsbergs fabriker. Samlingen uppskattas uppgå till omkring 30 000 fotografier i varierande format och material, såsom glasplåtar, negativ och påsiktbilder. De äldsta är från 1860-talet och de yngsta från 1980-talet. De utgörs av historiska bilder från produktionen vid Gustavsbergs fabriker och från Gustavsbergs samhälle.

I och med övertagandet av fotosamlingen har kommunen ansvaret att förvalta och förvara den på ett sådant sätt att den bevaras till eftervärlden samt att göra den tillgänglig för både forskning, medborgare och andra intresserade.

Samlingen utgör en unik samhällsdokumentation med stora kulturhistoriska värden. Den

skildrar hur det lilla brukssamhället från 1800-talet utvecklades till en storindustri. Stolt nybyggaranda, framgångar och vardagsliv skymtar fram. Mångfalden är slående - här finns bl. a. porträtt- och arbetsbilder, särskilda händelser och försvunna miljöer.

Intresset för gamla foton är generellt sett stort och många har velat använda sig av bilderna. Kulturenheten har, eftersom arkivet är under uppordning, dock endast i begränsad utsträckning kunnat tillhandahålla bilder för beställning. Vid olika tillfällen har dock bilder använts av kulturenheten i samband med publicering av skrifter, broschyrer och utställningar. De har också använts av Gustavsberg porslinsmuseum och för kommunens hemsida.

Uppdrag

I budget för 2013 gav kultur- och fritidsnämnden förvaltningen i uppdrag att digitalisera bildarkivet. I budget avsattes 100 tkr för driften och 400 tkr för investeringen.

För medlen anställdes en person som under sex månader arbetade med att systematisera det fysiska bildarkivet och därefter påbörja digitaliseringen. Investeringsmedlen som tilldelades behövdes inte tas i anspråk då en databas och skanner redan hade införskaffats.

Rapporten redovisar hur nämndens uppdrag med digitalisering har utförts. I rapporten redogörs även för arbetet med fotosamlingen samt hur denna ska kunna förvaltas i framtiden.

Förvaltningen har löpande inhämtat arkivkunskap inom fotoområdet samt gjort efterforskning kring hur andra kommuners organisatoriskt och praktiskt arbetar med detta. Även juridisk och teknisk sakkunskap har inhämtats.

Historik

Grunden till den unika negativ- och bildsamlingen lades av engelsmannen Georg Barlow (1827-1910). Vid 1800-talets mitt hade fabriken lagt om tillverkningsmetoden från tyska till engelska metoder och rekryterade samtidigt yrkeskunnigt folk från Englands porslinsdistrikt, bl a denne Barlow som anlände till Gustavsberg våren 1854. År 1857 övertog han den tekniska ledningen och tjänstgjorde som förste verkmästare till sin död 1910.

Barlow inrättade en fotoateljé vid fabriken 1870. Bildmaterialet han har lämnat efter sig är omfattande. Man slås av bildernas höga kvalitet och att de på ett sådant medvetet sätt dokumenterar fabrik, samhälle och människor. På ett fotografi från Gamla skärgårdsvägen föreställande en oxkärra, nära arbetarbostäderna Franska byggena, kan man se Barlow i egen hög person stående med sin kamerautrustning.

Han lärde i sin tur upp brukspatron Wilhelm Odelbergs söner Axel och Victor (1873-1950, 1875-1951) i fotograferingens konst. Bröderna inredde ett eget laboratorium i Farsta herrgårds tvättstuga. Flera av deras bilder har blivit smått legendariska, bl a bilden på brukets midsommarkalas 1892 med folkliv och blåsorkester på fabriksgården.

Kring förra sekelskiftet anlidade man även utomstående fotografer, så har t ex Fredrika Gimberg tagit en bildserie som skildrar porslinsfabrikens olika tillverkningsmoment.

Kooperativa Förbundet tog över fabrik och samhälle 1937. De fortsatte med fotodokumentationen, inte minst för att visa uppbyggnaden av nya moderna fabriksanläggningar och bostadsområden. Kända fotografer som t ex Andreas Feininger, K.W. Gullers och Sune Sundahl anlidades. Av stort intresse är även de bilder som tagits av fotografer såsom P L Quist, Victor Malmström och Anna Riwkin.

År 1937 började en anställd på fabriken, Hilding Ohlsson, senare känd under namnet Engströmer (1909-2002), fotografera produkter. Han blev snart fabrikenes förste fotograf som med en Hasselbladskamera dokumenterade fabrikenes produktion och samhällets - uppbyggnad. Hans gärning påminner en hel del om Barlows, och jämförelser av dessa fotografers bilder är givande ur ett samhällshistoriskt perspektiv. Engströmer var anställd som fotograf vid fabriken under 40 år. Han tog även bilder från övriga delar av Värmdö. Hans skärgårdsmotiv blev särskilt omtyckta och som lokaltidningarna Gustavsbergaren och Värmdö tidning publicerade dem flitigt.

I samband med att Kooperativa Förbundet AB överlät Gustavsbergs porslinsmuseums porslinsinsamlingar till Nationalmuseum år 2000, så skänktes samtidigt Gustavsbergs fabrikenes fotosamling som en gåva till Värmdö kommun.

Den fysiska bildsamlingen

När kommunen övertog fotosamlingen var den delvis uppordnad i olika system men den var inte arkiverad på ett för fotomaterial korrekt sätt och bilderna var heller inte identifierade.

2006 flyttades samlingen till kommunhuset i Skogsbo där den förvaras i kommunarkivet i en lokal som inte är helt anpassat för förvaring av bildmaterial vad gäller fotoarkivariska rekommendationer, med en jämn temperatur och luftfuktighet.

I och med flytten till Skogsbo kunde arbetet påbörjas med inventering och uppordning av samlingen utifrån en adekvat bildarkivsmetod. Detta för att säkerställa korrekt förvaring samt göra den sökbar. Arbetet har pågått i kortare omgångar genom olika former av arbetsmarknadsåtgärder. Den tid och de resurser som förvaltningen har kunnat lägga på uppgiften har inte på något sätt motsvarat det skänkta bildmaterialets totala storlek och omfattning.

Arbetet har resulterat i att det idag finns en översikt av materialet och en grov indelning i ämneskategorier baserade på motivtyp samt geografiskt läge. Uppskattningsvis är också en fjärdedel av samlingen identifierad och uppordnad. I detta arbete har ingått att påsiktbilder och negativ har placerats i godkända kuvert och i arkivlådor av syrafri kartong eller plåt.

Dock återstår mycket arbete för att samlingen ska anses vara förvarad på ett betryggande sätt.

Identifiering och katalogisering

Det finns flera parametrar att ta hänsyn till och beakta när det gäller att upprätta och tillhandahålla ett sökbart, tillgängligt och hållbart bildarkiv. Det första man bör göra när man får in en fotosamling är att gå igenom materialet och identifiera teknikerna för att säkerställa en korrekt förvaring.

Därefter handlar det om ett digert identifieringsarbete för att klargöra varje bilds historia och sen systematisera dessa på ett korrekt sätt för sökbarheten. Det är en avgörande åtgärd som inte nog kan understrykas vikten av då det således inte handlar om att enbart skanna in bildmaterialet på löpande band. Det är både en tids- och kompetenskrävande uppgift.

Syftet med ett bildarkiv är att bevara och tillgängliggöra kunskap och historia om hembygden. Fotografier ger en direkt inblick i den tid och miljö de skapades. Men utan information blir bilden värdelös och bidrar inte till att sprida och stärka hembygdens historiska identitet.

Bilders olika nedbrytningsfaktorer

Fotosamlingen innehåller en stor mängd olika varianter av bildmaterial som alla, var och en, är känsliga på en rad olika sätt. Man brukar tala om att det påverkas av interna och externa nedbrytningsfaktorer. De interna faktorerna utgörs av bildens egna beståndsdelar eller rester från framkallning och eventuella efterbehandlingar. De externa faktorerna handlar om den miljö de förvaras i.

Ett exempel på en vanlig intern nedbrytningsfaktor hos äldre fotomaterial är ämnet nitrat. Sådant material ska alltid sorteras ut förvaras i ett särskilt utrymme, eftersom gaserna som de avger är skadligt för annat material. Även om de inte anses vara brandfarliga som spelfilm med nitrat (som kan självantända) bör man absolut se till att negativerna skiljs åt, ett och ett, i fotokuvert.

Det förekommer också externa nedbrytningsfaktorer. Det är de skadliga ämnen som finns i icke avpassat förvaringsmaterial eller inredning av trä eller spånplattor som avger gaser liknande luftföroreningar. Vidare påskyndar även en för hög temperatur och luftfuktighet fotosamlingars nedbrytning.

Arbetet med fotosamlingen innefattar således att inhämta kunskap kring samtliga olika faktorer som kan påverka densamma.

Förvaring och hantering av bilder

När det kommer till förvaring av foton bör man följa bildarkivområdets rekommendationer så långt det är möjligt för att uppnå en god miljö för just detta material. Genom kunskap om vad som kan orsaka skador på bilder utifrån förvarings- och hanteringsperspektiv kan man aktivt förhindra nedbrytning.

Exempel på bra förvaring kan vara särskilt framtagna fotokuvert, avpassade ugnslackerade plåtlådor och plastfickor av polyester. När det gäller lokalens beskaffenhet så bör den helst vara utan fönster, vara ett så kallat klimatarkiv som håller låg temperatur och låg fuktighet och dessutom ha ett konstant klimat. Om lokalen ska målas så används vattenbaserade målarfärger. Lämplig golvbeläggning är omålade golv och vad gäller belysning, så ska den så långt det går användas måttligt.

En starkt bidragande orsak till att bilder förstörs är även själva den fysiska hanteringen av bilderna. All sådan är skadlig och därför bör den minimeras så mycket som möjligt. En god åtgärd är därför att digitalisera bildarkivet och i stället göra reproduktioner av bilder på till exempelvis fotoutställningar.

Digitalisering av bildarkivet

För ändamålet att digitalisera samlingen införskaffade förvaltningen år 2012 en databas, SKOBA (Svenskt Kommunalt Bildarkiv), samt en fotoskanner. På detta sätt kan alla typer av bildmaterial skannas och arkiveras digitalt. De hittills arkiverade och förtecknade delarna av den fysiska fotosamlingen har börjat digitaliseras men eftersom hela bildmaterialet är så pass stort tar arbetet tid. Ett representativt urval av foton från 1860-talet – 1980-talet har skannats in och registrerats.

Inför vidare digitalisering måste ett urval göras från olika tidsperioder och verksamheter så att dessa tillsammans berättar historien om Gustavsberg och samhället.

Uppgifterna om fotografierna som ska registreras i databasen varierar från bild till bild och beror dels på vad som uppgivits av den som tidigare hanterat fotot och dels på vem som lägger in uppgifterna i databasen. Om det inte finns uppgifter om den fysiska bilden måste efterforskningar göras innan man skannar in den. Detta för att klargöra varje bilds historia och säkerställa dess sökbarhet för framtiden. Det är både en tidskrävande och kompetenskrävande uppgift.

Kvalitén på bilderna kan variera beroende på bildens ålder, tidigare förvaring och fotografiskt kunnande. Ett avgörande led i digitaliseringsprocessen är inskanningen. Här ges möjligheten att avsevärt förbättra och optimera kvaliteten av bildoriginalet innan den sparas i databasen som en digital kopia. Detta moment genomförs i ett avancerat photo-shop-program som hanteras av förvaltningens personal.

Databasen möjliggör att även publicera bilderna genom en så kallad e-tjänst via kommunens hemsida för kommuninvånare, forskare och andra intresserade. I denna kan man t ex söka efter personer, platser, företeelser eller årtal. Ibland har det visat sig att uppgifter om en bild är ofullständig. I databasen finns möjlighet att allmänheten kan bidra med information om bilderna såsom fler uppgifter om personer, platser, fotograf eller när bilden är tagen.

Tack vare digitaliseringsarbetet kan originalbilden därefter förvaras på ett arkivsäkert sätt och slitage elimineras genom minskad fysisk hantering. Ambitionen är att det längre fram ska gå att beställa och köpa bilderna direkt på hemsidan.

Ett omfattande arbete har således genomförts mellan 2006-2014 men mycket kvarstår och ytterligare arbetsinsatser krävs om samlingen ska kunna bevaras för framtiden samt ytterligare tillgängliggöras som ett bildarkiv.

Lagar om upphovsrätt och digital publicering

Inför publicering på hemsidan har efterforskning behövts göras när det gäller lagar att förhålla sig till i frågor om upphovsrätt och digital publicering av fotografier.

Det kan konstateras att kommunen fritt får publicera bilder tagna 1969 eller tidigare enligt svensk upphovsrättslagstiftning. Detta gäller bilder som enligt lagen saknar ”vetenskapligt eller konstnärligt värde” och skyddas inte av svensk upphovsrättslagstiftning. Till sådana bilder räknas: ”press- och annat reportagefoto, reklam och annat kommersiellt foto, passfoto och annan enklare porträttfotografering”. Här ingår även amatörfotografier, vilka är foton tagna i stor hast eller som återger en stor händelse.

Lagtexten skiljer också på ”fotografiska verk” och ”fotografiska bilder”. För den förra gäller att två personer oberoende av varandra inte ska kunna framställa samma foto, detta omfattar inte idéerna, motivet eller innehållet i ett verk utan dess unika form, uttryck eller gestaltning. Om fotografiet betraktas som ett fotografiskt verk och har en så kallad hög verkshöjd, gäller upphovsrätten i 70 år efter fotografens dödsdatum.

Är bilderna beställda enligt avtal som ingicks för 1994 gäller den så kallade beställarregeln enligt gamla 14 § Fotolagen. Den lyder: "Rätten till fotografisk bild, som utförts på beställning, tillkommer beställaren, där ej annat uttryckligen avtalats. Fotografen äger dock på sedvanligt sätt utställa bilden i reklamsyfte, såframt ej beställaren förbjuder det."

Det betyder att om inte annat är avtalat mellan fotografen och beställaren så har beställaren rätten till den fotografiska bilden och kan förfoga i enlighet med denna rätt, exempelvis sälja eller ge bort bilden. Värmdö kommun har fått fotoarkivet till skänks från Kooperativa Förbundet Gustavsbergs Porslins AB. Se gåvobrev: Dnr 12 - 430/10.

Värmdö Kommuns fotosamlingsgåva har med stor sannolikhet byggts upp utifrån fabriksledningens ambition att löpande dokumentera sin verksamhet och samhället runt den. Man kan utifrån detta anta att bilderna är tagna som ett på beställningsuppdrag och att de därför heller inte kan betraktas som konstnärliga bilder eller bilder som har ett vetenskapligt värde. Utifrån detta bedöms att bildarkivet kan publiceras via hemsidan och erbjudas som en e-tjänst för intresserade.

Resultat

Uppdraget att digitalisera fotosamlingen är utfört inom den ram som getts. Detta innebär att det nu finns totalt 2 352 bilder katalogiserade, skannade och registrerade i databasen. Bilderna har valts ut så att de tillsammans berättar historien om Gustavsberg och samtidigt tillgodoser olika intressen.

Det bedöms att bilddatabasen nu har så pass många digitaliserade bilder att det kan vara intressant och givande för en allmänhet att få ta del av materialet som en e-tjänst som därmed ger ökad service och tillgänglighet.

Till att börja med publiceras bildarkivet som en visningstjänst. På sikt kan tjänsten utvecklas till försäljning av bilder direkt på hemsidan, via e-tjänsten. Om efterfrågan blir så pass stor får det utredas hur kommunen kan hantera den arbetsinsatsen. I det ingår i så fall att i samråd med IT-enheten se över om det går att införa elektroniska köp direkt på hemsidan.

Framtidsbedömning

Det är mycket angeläget att fortsätta det påbörjade arbetet med fotosamlingen. Detta arbete behöver utgöras av tre delar.

1. Det är av stor vikt att arbetet med säkerställa att fotosamlingen förvaras och bevaras dels lokalmässigt och dels förvaringsmässigt så att samlingen inte förstörs. Till detta hör att anpassa lokalen så att den uppfyller alla krav på bevarandeförhållanden såsom t ex luftfuktighet och temperatur. I detta ingår också att säkra själva fotosamlingen så att den förvaras i arkivgodkända material.
2. Det är också angeläget att fortsätta systematisera och arkivera ett urval av samlingen genom att uppordna, identifiera, förteckna och katalogisera fler bilder. Förvaltningen har upprättat en systematisk och strategisk plan för hur arbetet ska gå till men det finns inga personella resurser utan arbetet bedrivs genom kortare insatser.
3. Det är enbart en mindre del av den stora fotosamlingen som tillgängliggjorts via hemsidan. Då den skildrar en industris och ett samhälles kontinuerliga utveckling under en tidsperiod på över hundra år och även är av nationellt industrihistoriskt intresse, bör ambitionen vara att tillgängliggöra fler bilder.